

Daiktavardis *turgus* XVI a. lietuviškuose raštuose

Bronius MASKULIŪNAS
Šiaulių universitetas

Pagrindinės sąvokos: senieji lietuviški tekstai, raštų kalba, Rytų Prūsija, LDK, religinė literatūra, vertimas, vertimo originalas, perikopė, pamokslas.

Lietuvių kalbos žodynas nurodo, kad pirmoji žodžio *turgus* reikšmė – ‘prekavimo renginys, vykstantis paprastai tam skirtoje aikštėje nustatytais dienomis’ (LKŽ XVII 134). Kitos pateikiamos šio žodžio reikšmės (Ibid., 135–136): 2. ‘prekavimo aikštė <...> turgavietė, prekyvietė’, 3. ‘parduodamos prekės’, 4. ‘kaina, kurios laikomasi parduodant’.

Manoma, kad į lietuvių kalbą žodis *turgus* patekęs dar gerokai prieš pasirodant pirmosioms lietuviškoms knygoms, ikirašytiniu laikotarpiu. Kalbininkų paprastai aiškinama, kad tai senas skolinys iš senosios rusų kalbos¹. Anot Kazimiero Būgos (1961, 497), „Visų senųjų lietuvių santykių su rusais būta prekybinio pobūdžio. <...> Rusų kalbos garsų istorija rodo, kad su prekybinio pobūdžio žodžiais lietuvių susipažinta tarp IX ir XI amžiaus“. Vienas iš tokių Būgos nurodomų žodžių yra *turgus*².

Taigi lietuviškos raštijos pasirodymo metu daiktavardis *turgus* lietuviams būvęs jau seniai pažįstamas. Kaip šis daiktavardis paplitęs mūsų raštuose? Šiame straipsnyje ir norima atkreipti dėmesį į daiktavardžio *turgus* vartojimą seniausiuose spausdintuose lietuviškuose tekstuose, t. y. XVI a. lietuvių rašto paminkluose.

Čia trumpai prisimintina, kad lietuviškų raštų pasirodymo metu lietuvių kalba buvo vartojama dviejose valstybėse – Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, arba Didžiojoje Lietuvoje, ir Prūsijos hercogystėje, arba Mažojoje Lietuvoje. Abiejose valstybėse lietuviškų raštų raida buvo skirtinga (žr. Zinkėvičius 1988, 7–20; 157–173).

Mažojoje Lietuvoje lietuviškas knygas leido reformatai, o Didžiojoje Lietuvoje

¹ Žr. Otrėbski 1932, 59; Skardžius 1998, 284; Frankel 1965, 1143.

² Tiesa, kitame straipsnyje Būga nurodo: „Rašytieji istorijos šaltiniai lygiai nieko negali mums pasakyti apie gudų prekybą su lietuviais IX, X ir XI šimtmečiuose, bet lietuvių kalba neabejotinai rodo tuomet buvus gan žymią prekybą. Iš tujų prekybos žydėjimo laikų mes turime gavę iš gudų (pabraukta – B. M.) šiuos žodžius: <...> *turgus*. <...> Visi tokie žodžiai kaip *turgus*, *šilkas* ir kt., pirštu prikišamai rodo, kad būta anais laikais santykių tarp lietuvių ir gudų (Būga 1958, 430).

leidyba daugiausia susijusi su kontrreformacijos veikla. Tačiau apskritai Mažosios Lietuvos leidėjai stipriai lenkė LDK tiek chronologiškai (pirmoji lietuviška knyga Didžiojoje Lietuvoje pasirodė tik praėjus 48 metams po pirmosios lietuviškos knygos pasirodymo Rytų Prūsijoje), tiek ir kiekybine prasme – iš XVI a. išėjusių šešiolikos lietuviškų knygų net dvylika buvo išleista Karaliaučiuje, t. y. Mažajoje Lietuvoje. Be to, iš keturių, išėjusių LDK, dvi taip pat buvo leistos vietinių reformatų. Taigi tik dvi knygos – katalikiškos. Beje, dėmesys atkreiptinas į tai, kad minimų lietuviškų knygų rengėjų (autorais jų netinka vadinti, nes beveik visos knygos yra vertimai) yra vos ne perpus mažiau nei pačių knygų. Daugelis autorių parengė ne vieną, o dvi ar net kelias knygas. Ypač tai pasakytina apie pirmosios lietuviškos knygos autorių Martyną Mažvydą – jis susijęs su puse iš tų 16 knygų (žr. M a s k u l i ū n a s 2009, 188).

Taigi pradėti ir reikėtų nuo Martyno Mažvydo raštų. Martynas Mažvydas pats išleido tris knygas – *Katekizmą*, *Giesmę S. Ambraszejaus bey S. Augustina ir Formą Chrikstimo*. Dar dvi jo parengtos knygos jau po Mažvydo mirties išleido Baltramiejus Vilentas. Deja, pastudijavus Mažvydo raštų žodyną (U r b a s 1998), tenka konstatuoti, kad Mažvydas daiktavardžio *turgus* ar jo darinių nevartojo. Galbūt tai sietina su Mažvydo raštų žanrais, kuriems nebūdingi tokio semantinio lauko žodžiai³: be katekizmo, jis dar išvertė krikšto apeigų aprašymą ir kelias giesmių knygas. (Kas kita – *Šventojo rašto* vertimai ir postilės, kur gausu bibliinių siužetų, susijusių su prekyba, mainais, prekiautojais.)

Kitas XVI a. lietuviškų raštų rengėjas – Mažvydo pusbrolis Baltramiejus Vilentas. Žinomos dvi jo parengtos knygos – *Enchiridionas* (Liuterio mažojo katekizmo vertimas) ir dalis Naujojo Testamento evangelijų bei apaštalų laiškų – *Evangelijas bei Epistolas*. Daiktavardžio *turgus* Vilento raštuose taip pat neaptikta. Tačiau čia aptinkamas vedinys *turgavyčia* (turgavietė), pavartotas prielinksninėje konstrukcijoje:

Ir ifcheghis ant treczos hadinas / ifchwida kitus ftowinczus ant turga-wiczas <...> EE 33₃₋₄.

Tai sakinyš iš *Evangelijos pagal Matą*, kur pasakojama apie vynuogyno darbininkus. Dabartinėje kalboje jis skamba taip:

Mt 20,3 *Išėjęs apie trečią valandą jis pamatė kitus, stovinčius aikštėje be darbo* NT 40₁₋₃.

Taigi *turgavyčia* Vilento vartojama reikšme ‘prekiavimo aikštė’. Kadangi iki pat XVII a. vidurio nei *Naujojo Testamento* evangelijų, nei apaštalų laiškų vertimų daugiau nebuvo išleista (1647 m. išėjo Jono Jaknavičiaus *Evangelie Polskie i Li-*

³ Iš kitų turgaus semantinės grupės žodžių Mažvydo vartoti rasti du veiksmazodžiai: *pirkti* ir *parduoti* (abu jie pavartoti po 2 kartus) ir vieną kartą pavartotas dalyvis *parduotas*. Visi jie fiksuoti Vilento parengtose Mažvydo *Giesmėse Krikščioniškose*:

Nei Miŕches’ pardūti pirkti <...> MGCH 371.

Nei weczeres’ gwaltowoket: Nei pardūket neigi pirket <...> MGCH 371.

Szidams pardūts ir ifchdūts <...> MGCH 442.

tevskie), tai, rengdami knygas, šiuo Vilento darbu naudojosi daugelis to meto lietuviškų raštų rengėjų – tiek reformatų, tiek katalikų. Naudojosi jomis ir žymiausias XVI a. Rytų Prūsijos lietuviškos raštijos kūrėjas Jonas Bretkūnas. Savo *Postilės* perikopėms beveik visus tekstus jis yra ėmęs būtent iš Vilento *Evangelijų bei Epistolų*⁴. Vienintelį kartą postilėje žodis *turgus* pavartotas minėtame *Mato Evangelijos* sakinyje, plg.:

Ir ifcheghis ant treczos hadinas / ifchwida kitus ftowinczus ant turgawiczas <...> *EE* 33₃₋₄,

Ir ifchediens ant treczios hadinos / ifchwjda kitus pateikenczjus ant turgawiczos <...> *BP* I 229₂₋₄.

Bretkūnas Vilento tekstą yra kiek keitęs, redagavęs, bet panašumas akivaizdus. Nei daiktavardžio *turgus*, nei jo vedinių Bretkūno spausdintuose tekstuose daugiau neužfiksuota. O tų tekstų yra nemažai – vien *Postilės* per 900 puslapių. Čia nekalbama apie rankraštinių palikimą, pirmiausia *Bibliją*, kur ne vieno tyrėjo šis žodis nurodomas aptiktas (žr. *S k a r d ž i u s* 1998, 284; *F r a e n k e l* 1965, 1143). Nėra žodžio *turgus* ir dar vienoje didelėje XVI a. Rytų Prūsijos lietuviškoje knygoje – Simono Vaišnoro iš vokiečių kalbos verstame ir 1600 m. išleistame liuteronizmo dogmas aiškinančiame traktate *Margarita Theologica*.

Persikeliant į LDK, prisimintina, kad čia tuo metu egzistavo du rašto kalbos variantai – vidurinis, vartotas Žemaičių vyskupystėje, ir rytinis, vartotas Vilniaus vyskupystėje (žr. *Z i n k e v i č i u s* 1988, 166–172). Rytiniu variantu parašytų knygų iš XVI a. nėra išlikę, pirmoji šiandien turima šiuo rašto variantu parašyta knyga yra 1605 m. išleistas vadinamasis anoniminis *Katekizmas*⁵. Taigi aptariant XVI a. raštiją, iš esmės kalbėti tenka tik apie vidurinį raštų variantą.

Pirmiausia minėtinas lietuviškos raštijos pradininkas Lietuvos valstybėje Mikalojus Daukša, parengęs ir išleidęs *Katekizmą* ir *Postilę*. Daukša daiktavardį *turgus* vartoja kiek dažniau nei Rytų Prūsijos autoriai. Česlovas *K u d z i n o v s k i s* (1977) „Daukšos *Postilės* indekse“ nurodo užfiksavęs 9 žodžio *turgus* pavartojimo atvejus. Tai įdomus faktas, turint galvoje, kad Bretkūno *Postilėje*, t. y. tokio pat žanro knygoje, rastas tik vienas pavyzdys, ir tas pats užfiksuotas perikopėje, o Daukšos pavyzdžiai beveik visi, išskyrus vieną, aptikti pamoksluose. Žinoma, reikia turėti galvoje ir tai, kad pamokslus rašė ne Daukša, jis tik išvertė juos iš lenkų kalbos.

Vieną kartą Daukša vartoja daiktavardžio *turgus* vienaskaitos vardininką (Daukšos pavyzdžiai pateikiami kartu su vertimo originalo – Jokūbo Wujeko mažosios *Postilės* atitikmenimis):

Te atftoií ßalin tûrgus ßalin dwâras / te atftoii íwięto rūpofciai / íu prækemis / ir íu kontráktais íawáis <...> *DP* 36₁₄₋₁₅,

Ná ftronę rynek / ná ftronę dwor / niech wftopia Swieckie ftáránia / 3 hándlámi y 3 kontráktámi <...> *WP* 35₄₀₋₄₁.

⁴ Žr. *A l e k n a v i č i e n è* 1999.

⁵ Plačiau žr. *Z i n k e v i č i u s* 1988, 242–246.

Du kartus pavartotas aptariamo žodžio vienaskaitos kilmininkas – konstrukcijoje su prielinksniais *ant* ir *ižg*, plg.:

Anie kurié per ižtísa dīenā ftowēio pataikáudamí ant' tūrgaus to paáulo <...> DP 96₁₁,

Oni co przez cały dźień ftali proznuiacy ná rynku fwiátá tego <...> WP 97₂₃.

Pažinkimeğ tad / miélaufieii / didę geribę Wießpatiés Díéwo muřu: ioğ mus pawadínť tēikeš / ižg tūrgaus tó <...> DP 96₂₈₋₂₉,

Źnaimyß tedy / namileyßy / wielką dobroć Páná Boga náßego: že nas powołać raczył z rynku tego <...> WP 97₃₉₋₄₀.

Daugiausia – keturis kartus – žodis *turgus* pavartotas vienaskaitos vietininko forma. Visi atvejai gana panašūs, todėl pateikiami tik du pavyzdžiai, plg.:

<...> bėrnęlis Iėsus átraftas yra ne karczemoie / ne tūrguie <...> bet' bažnicžioie <...> DP 66₂₀₋₂₂,

<...> dźiecieğ Jezus náleźion ieft nie w kárcźmie / nie ná rynku <...> ále w košćiele <...> WP 67₁₅₋₁₆.

<...> níekai yra weiždėť ant' to wířso / kas yra tūrguie <...> DP 96₂₅₋₂₆,

Prožność ieft pátrzác ná to wßyto co ieft ná rynku <...> WP 97₃₇.

Visuose pateiktuose pavyzdžiuose daiktavardis *turgus* vartojamas pirmąja arba antrąja reikšmėmis. Kaip matyti ir iš gretinimo su originalu, lenkiški atitikmenys visais atvejais yra *rynek* ('turgavietė').

Be minėtųjų, Daukšos *Postilėje* yra du pavyzdžiai, kai daiktavardis *turgus* vartojamas junginyje su veiksmazodžiu *daryti*. Šiuo atveju lenkiškame originale vartojamas atitinkmuo *targ* ('turgaus darymas', 'prekiavimas'), plg.:

<...> nédęra ßwėnteie niéko wéikt' <...> Né dęra túrgu darít' nei prakáut'. DP 340₂₇₋₂₈,

<...> nie godźi fię nic w fwięto cźynić <...> Nie godźi fię tárgow y kupiectwá ftroić. WP 351₁₇₋₁₈.

Čia pavartota daiktavardžio *turgus* forma Kudzinovskio nurodoma esanti daugiskaitos kilmininkas. Lenkiškas atitinkmuo tai patvirtina. Tačiau diakritikas virš *u* siūlytų ją traktuoti kaip vienaskaitos galininką. Tokią tikimybę patiprina kitas pavyzdys, kur Daukšos tikrai vartojama žodžio *turgus* daugiskaita (daugiskaitos galininkas) ir šiuo atveju virš šakninio *u* nėra jokio diakritiko, plg.:

<...> o múřu krikßczionis / ßwėteie ir nedėloie turgús ir prakes dáro <...> DP 293₄₆₋₄₇,

<...> á náßy Chrześciáni w fwięto y w Niedźiele targi y kupiectwá stroia <...> WP 302₁₃₋₁₄.

Labai pasitikėti diakritikų dėliojimo logiškumu Daukšos raštuose irgi negalima. Atkreiptinas dėmesys į žodžio *turgus* rašybos įvairavimą Daukšos *Postilėje*. Šio žodžio su diakritikais ar be diakritikų vartojamos net keturios formos: *tūrgus*, *tūrgus*, *tūrgus*, *turgus*. Kokį nors reikšmės skirtumą čia vargu galima įžiūrėti. Tenka tik prisiminti, kad Daukša apskritai vartojo įvairiausių diakritikų, kita vertus, rašybos įvairavimas – būdingas raštijos pradžios bruožas, to neišvengė daugelis minimo laikotarpio lietuviškų raštų rengėjų.

Daukšos *Katekizme* žodis *turgus* neužfiksuotas. Nerasta šio žodžio ir reformato Merkelio Petkevičiaus *Katekizme*⁶. Kaip minėta, tai gali būti susiję su katekizmo žanru, katekizme apie prekiavimo santykius nekalbama⁷.

Iš nepaminėtų lieka tik vadinamoji Jokūbo Morkūno *Postilė*, pati didžiausia XVI a. knyga. Tai žymaus lenkų Renesanso rašytojo Mikalojaus Rėjaus *Postilės* (*RP*) vertimas į lietuvių kalbą. Daiktavardis *turgus* čia pavartotas 9 kartus, visais atvejais – pamoksluose. Skirtingai nuo Daukšos, daiktavardis *turgus* dažniausiai vartojamas ne vienaskaitos vietininko, o vienaskaitos kilmininko forma – net septynis kartus. Iš jų keturis kartus kilmininkas vartojamas konstrukcijose su prielinksniu *ant*. Vieną kartą pavartotas daiktavardžio *turgus* vienaskaitos vardininkas ir vieną kartą – vienaskaitos iliatyvas.

Be daiktavardžio *turgus*, vieną kartą Morkūno *Postilėje* pavartotas vedinys *turgavyčia*. Įdomu, kad tai yra perikopės sakinytis iš tos pačios *Evangelijos pagal Matą*. Palyginus minėtą pavyzdį su Rėjaus *Postilės* ir Vilento *Evangelijų bei Epistolų* atitikmenimis, akivaizdu, kad, versdamas šią perikopę, Morkūnas naudojo būtent Vilento, o ne Rėjaus tekstu, veikiausiai dėl to ir atsiradęs tas vienintelis kartą *Postilėje* pavartotas vedinys *turgavyčia*⁸, plg.:

Jr iſbiaies ant treczios hādinos / iſwida kitus ſtowinczjus ant turgáwiczjos <...> *MP* I 92^v₇₋₈,

Ir iſcheghis ant treczos hadinas / iſchwida kitus ſtowinczus ant turgawiczjas <...> *EE* 33₃₋₄,

A gdy potym wyſbedł iákoby ku trzećiey godźinie / vyźrzał drugie ná rynku proźno ſtoiace <...> *RP* I 197₁₄₋₁₅.

Po šios perikopės einantis pamokslo tekstas su daiktavardžiu *turgus* jau verstas iš lenkiško Rėjaus originalo, tai liudija pažodinis vertimas, plg.:

O nenoreio iu ápláifł / idánt teip ſtowetu noprofnay ant turgaus <...> *MP* I 94₂₉₋₃₀,

A niechciał ich opuſćić / áby ták ſtali proźno ná rynku <...> *RP* I 201₆₋₇.

⁶ Žr. K r u o p a s 1998, 101–172.

⁷ Tai patvirtina ir minėtasis 1605 m. Vilniuje leistas anoniminis katekizmas, kuriame daiktavardis *turgus* taip pat nefiksuojamas.

⁸ Apie tai, kad versdamas perikopes Morkūnas galėjo naudotis Vilento *Evangelijomis bei Epistolomis*, žr. B i r ž i š k a 1957, 12; M a s k u l i ū n a s 2005, 21–29.

Kaip minėta, Morkūno *Postilėje* užfiksuotas daiktavardžio *turgus* vienas iš postpozicinių vietininkų – iliatyvas, lenkiškame atitikmenyje yra pavartota prielinksninė konstrukcija *do + targu*, plg.:

<...> iau wedá ánus žekus láwo / wiena páfkuy kitá káip vždeniczia tur-
guná <...> *MP* III 62₉₋₁₀,

<...> iuž wiedźie one žacžki fwoie iednego zá drugim iáko w vždźienicy
do targu <...> *RP* III 119₄₀₋₄₁.

Kiti rasti pavyzdžiai gana panašūs ir čia atskirai nepateikiami.

Taigi trumpai žvilgtelėjus į mūsų raštijos pradžios tekstus, galima konstatuoti, kad to laikotarpio raštuose daiktavardis *turgus* dar labai retas. Iš XVI a. pasirodžiu-
sių 16 lietuviškų knygų jis vartojamas tik dviejose iš jų – Mikalojaus Daukšos
Postilėje ir Jokūbo Morkūno *Postilėje*. Šio daiktavardžio darinys *tungavyčia* aptin-
kamas dar dviejose knygose – Baltramiejaus Vilento *Evangelijose bei Epistolose*
ir Jono Bretkūno *Postilėje*. Trys iš minėtų knygų yra postilės – pamokslų rinkiniai,
tiek, beje, jų ir buvo išleista XVI amžiuje. Tai patvirtina mintį, kad daiktavardžio
turgus dažnesnį vartojimą stabdė to meto knygų žanras ir paskirtis, visos knygos
yra religinės: be minėtų postilių, tai katekizmai, krikšto apeigų aprašymai, giesmy-
nai, maldynai. Tokio pobūdžio leidiniuose turgaus semantinio lauko žodžiai iš es-
mės nebuvo vartojami, o jei ir buvo retai vartojami, kaip postilėse, tai dažniausiai
ne tiesiogine reikšme. Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad tiek apie turgų, tiek apie
pardavimą ir pirkimą daugiausia kalbama perkeltine prasme – parduodamas ar per-
kamas nuodėmių išrišimas, tikėjimo tiesos ir pan. dalykai⁹. Tai religinės literatūros
specifika. Kitokios lietuviškos literatūros XVI a. ir nebuvo. Be to, beveik visos to
laikotarpio lietuviškos knygos yra verstinės, taigi jų rengėjai buvo priklausomi nuo
verčiamo originalo leksikos.

Panaši situacija ir XVII a. lietuviškuose religiniuose tekstuose, daiktavardis
turgus juose taip pat vartotas retai¹⁰. Iš pradedančių atsirasti kitokio pobūdžio
tekstų pirmiausia minėtinos gramatikos, dvikalbiai ir daugiakalbiai žodynai, ku-
rių XVII a. ypač nemažai pasirodė Rytų Prūsijoje. LDK pirmoje XVII a. pusėje
pasirodė lietuvių raštijos raidai svarbus Konstantino Sirvydo *Dictionarium trium*
linguarum. Jame pateikiamas ir daiktavardis *turgus* (*PŽ* 539), ir lenkų kalbos kal-
kė *turgavyčios* (*Ibid.*, 540), ir junginys *turgu darau* (*Ibid.*, 125). Vadinasi, XVII a.
leksikografijos šaltiniuose žodis *turgus* jau funkcionavo. Galima reziumuoti, kad
daiktavardžio *turgus* ir kitų panašios semantikos žodžių įėjimas į aktyvesnę rašo-
mosios lietuvių kalbos vartoseną sietinas su vėliau pagausėjusiu kitokio pobūdžio,
ne religinės, literatūros pasirodymu.

⁹ Taip aptariamuose raštuose išryškėja neigiama turgaus aksiologija: dvasiniai dalykai
priešinami su primityviu, buitiniu turgaus traktavimu.

¹⁰ Pavyzdžiui, Antanas Jakulis *Knigos Nobažnistes* (vieno iš didžiausių XVII a. lietuviškų
leidinių) dalyje *Suma Ewanieliv* nurodo radęs vieną kartą pavartotą žodį *turgus* ir vieną
kartą – *turgavietė* (*J a k u l i s* 1995, 231).

Šaltiniai ir literatūra

- A l e k n a v i č i e n ė 1999 – Ona Aleknevičienė, *Jono Bretkūno perikopių šaltiniai*, daktaro disertacija, Vilnius.
- B i r ž i š k a 1957 – Vaclovas Biržiška, *Senųjų lietuviškų knygų istorija*, II, Chicago.
- B P – [Jonas Bretkūnas], *Postilla. Tatai estī Trumpas ir Praftas Įchguldimas Euangeliiu... Per Jana Bretkūna... Karaliaucziue...* 1591.
- B ū g a 1958 – Kazimieras Būga, „Kalėdų vardo kilmė“, *Kazimieras Būga, Rinktiniai raštai*, t. I, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 429–432.
- B ū g a 1961 – Kazimieras Būga, „Upių vardų studijos ir aisčių bei slavėnų senovė“, *Kazimieras Būga, Rinktiniai raštai*, t. III, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 493–550.
- D P – [Mikalojus Daukša], *Postilla Catholica... Per Kunigą Mikaloiv Davkszą... Wilniui*, 1599.
- E E – [Baltramiejus Vilentas], *Euangelias bei Epistolas... per Baltramieju Willenta... Karaliaucziui...* [1579].
- F r a e n k e l 1965 – Ernst Fraenkel, *Litauisches Etymologisches Wörterbuch*, Band II, Heidelberg: Carl Winter, Universitätsverlag.
- J a k u l i s 1995 – Antanas Jakulis, *Knygos Nobažnystės leksika*, Klaipėda.
- K r u o p a s 1998 – Jonas Kruopas, „1598 m. Merkelio Petkevičiaus Katekizmo leksika“, *Jonas Kruopas, Rinktiniai raštai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 101–172.
- K u d z i n o w s k i 1977 – Czesław Kudzinowski, *Indeks-słownik do „Daukšos Postilės“*, t. I–II, Poznań.
- L K Ž – *Lietuvių kalbos žodynas*, XVII, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
- M a s k u l i ū n a s 2005 – Bronius Maskuliūnas, „Refleksyvumo raiška Jokūbo Morkūno Postilės perikopėse“, *Baltistica*, XL (1), 21–29.
- M a s k u l i ū n a s 2009 – Bronius Maskuliūnas, „The early Lithuanian and Latvian Writing: Linguistic and Cultural Context“, *Latgale as a Culture Borderzone. Comparative Studies*, Vol. II (1), Daugavpils University Academic Press “Saule”, 2009, 187–191.
- M G C H – [Martynas Mažvydas], „Gefmes Chrikfczoniskas...“, *Martynas Mažvydas, Katekizmas ir kiti raštai*. Faksimilių rinkinys, Vilnius: Baltos lankos, 1993, 287–636.
- M P – [Jokūbas Morkūnas], *Poſtilla Lietvwiszka... Per Jokuba Morkuna... Wilnivy...* 1600.
- N T – *Naujasis Testamentas, Biblija, arba Šventasis Raštas*, Trečias pataisytas ir papildytas ekumeninis leidimas, Vilnius: Lietuvos Biblijos draugija, 2005.
- O t r ę b s k i 1932 – Jan Otrębski, *Wschodniolitewskie narzecze twereckie*, Część 3. *Zapozyczenia słowiańskie*. Gramatyka, Krakw: Polska Akad. Umiejętnoci.
- P Ž – [Konstantinas Širvydas], *Pirmasis lietuvių kalbos žodynas. Konstantinas Širvydas, Dictionarium trium linguarum*. Fotografuotinis leidimas, Vilnius: Mintis, 1979.
- R P – [Mikołaj Rej], *Poſtilla Polska... W Wilnie*, 1594.
- S k a r d ž i u s 1998 – Pranas Skardžius, „Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen“, *Pranas Skardžius, Rinktiniai raštai*, t. 4, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 62–309.
- U r b a s 1998 – Dominykas Urbas, *Martyno Mažvydo raštų žodynas*, Antras leidimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- W P – [Jakub Wujek], *Poſtilla Catholica Mnieyfa... Przeż D. Jakvba Wvyka... W Krakowie*, 1590.
- Z i n k e v i č i u s 1988 – Zigmąs Zinkevičius, *Lietuvių kalbos istorija*, t. III, *Senųjų raštų kalba*, Vilnius: Mokslas.

Bronius Maskuliūnas

Daiktavardis *turgus* XVI a. lietuviškuose raštuose

S a n t r a u k a

Pagrindinės sąvokos: *senieji lietuviški tekstai, raštų kalba, Rytų Prūsija, LDK, religinė literatūra, vertimas, vertimo originalas, perikopė, pamokslas.*

Straipsnyje aptariamas daiktavardžio *turgus* vartojimas seniausiuose spausdintuose lietuviškuose tekstuose, t. y. XVI a. lietuvių rašto paminkluose. Į lietuvių kalbą žodis *turgus* pateko dar gerokai prieš pasirodant pirmosioms lietuviškoms knygoms, ikirašytiniu laikotarpiu, tai senas skolinys iš senosios rusų kalbos.

Iš XVI a. išleistų 16 lietuviškų knygų daiktavardis *turgus* vartojamas tik dviejose – Mikalojaus Daukšos *Postilėje* ir Jokūbo Morkūno *Postilėje*. Šio daiktavardžio darinys *turgavyčia* aptinkamas dar dviejose knygose – Baltramiejaus Vilento *Evangelijose bei Epistolose* ir Jono Bretkūno *Postilėje*. Trys iš minėtų knygų yra postilės – pamokslų rinkiniai. Tai patvirtina mintį, kad daiktavardžio *turgus* vartojimą stipriai riboja to meto knygų žanras ir paskirtis, visos čia minėtos knygos yra religinės, be minėtų postilių, tai katekizmai, krikšto apeigų aprašymai, giesmynai, maldynai – tokio pobūdžio leidiniuose turgaus semantinio lauko žodžiai iš esmės nebuvo vartojami. O jei ir buvo retai vartojami (kaip postilėse), tai dažniausiai ne tiesiogine reikšme. Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad tiek apie turgų, tiek apie pardavimą ir pirkimą daugiausia kalbama perkeltine prasme – parduodamas ar perkamas nuodėmių išrišimas, tikėjimo tiesos ir pan. dalykai. Tai religinės literatūros specifika. Kitokios lietuviškos literatūros XVI a. ir nebuvo. Be to, beveik visos to laikotarpio lietuviškos knygos yra verstinės, taigi jų rengėjai buvo priklausomi nuo verčiamo originalo leksikos.

Daroma prielaida, kad daiktavardžio *turgus* ir kitų panašios semantikos žodžių įėjimas į aktyvesnę rašomosios lietuvių kalbos vartoseną sietinas su pagausėjusiu kitokio pobūdžio, ne religinės, literatūros pasirodymu.

Bronius Maskuliūnas

The Noun *turgus* ('market') in the Lithuanian Writings of the 16th c.

S u m m a r y

Keywords: *old Lithuanian writings, the language of writings, Eastern Prussia, Grand Duchy of Lithuania, religious literature, translation, source text, pericope, sermon.*

The article discusses the use of the noun *turgus* ('market') in the oldest Lithuanian writings, i.e. in the Lithuanian writings of the 16th c. The word *turgus* entered the Lithuanian language well before the appearance of the first Lithuanian books, in the pre-writing period; it is an old loan word from the Old Russian language.

Out of the 16 Lithuanian books published in the 16th c., the noun *turgus* is used only in two of them – in Mikalojus Daukša's *Postilla* and Jokūbas Morkūnas' *Postilla*. A derivative of this noun *turgavyčia* ('market place') is found in two more books: in Baltramiejus Vilentas' *Evangelijos bei Epistolos* and Jonas Bretkūnas' *Postilla*. As can be seen, three of the mentioned books are postils – collections of sermons. This supports the idea that the usage of the noun *turgus* was to a great extent limited by the genre and the mission of the books of that time; all the mentioned books are religious; besides the mentioned postils, the others are catechisms, descriptions of the ceremony of baptising, collections of hymns and prayer books. In the publications of this kind, the words of the semantic field of the market have not been essentially used. And if they were, as in the case of the postils, they were used in their figurative meaning. As can be seen from the examples, the market and the business of selling and buying are first of all referred to in the figurative meaning – absolution, religious truths, etc. are bought or sold. This is the specificity of religious literature, and there was no other Lithuanian literature in the 16th c. Besides, almost all Lithuanian books of the period are translations, thus their producers were directly dependent on the vocabulary of the source text.

It can be assumed that the entering of the noun *turgus* and other words with the similar meaning the more active usage of written Lithuanian is associated with the appearance of a different kind of literature, not religious literature, in the later period.

Bronius MASKULIŪNAS
Lietuvių kalbotyros ir komunikacijos katedra
Šiaulių universitetas
P. Višinskio g. 38
LT-76352 Šiauliai
[maskulianas@su.lt]